

UDC 930.85 (4—12)

YU ISSN 0350—7653

ACADEMIE SERBE DES SCIENCES ET DES ARTS

COMITE INTERACADEMIQUE DE BALKANOLOGIE
DU CONSEIL DES ACADEMIES DES SCIENCES ET DES ARTS
DE LA R.S.F.Y.
INSTITUT DES ETUDES BALKANIQUES

BALCANICA

ANNUAIRE DE L'INSTITUT DES ETUDES BALKANIQUES

XVIII—XIX

BELGRADE
1987—1988

BALCANICA XVIII—XIX, Београд 1987—1988, 9—453.

Петра II Петровића-Његоша, па до преговора и сарадње за време српско-турских ратова. После Берлинског конгреса односи постају све интензивнији па је и преписка бројнија те документи из периода 1878—1903. захватају читаву другу половину књиге.

Различити су видови сарадње и проблеми којима су се бавиле ове две државе. У документима Зборника се могу наћи подаци о настојањима да се сачува постојећи положај и територија и о намерама обе државе да се прошире путем националног ослобођења, о сталним sukobима и напетостима на границама али и о међусобној трговини и царинским олакшицама, о избеглицама и миграцијама, о школству, о додељивању ордења. Бројни су документи о односима Турске, Русије, Аустрије и Француске не само према овим двема државама већ и према Босни и Херцеговини, Бугарској, Криту, македонском и албанском становништву. Уочљиво је како спољна политика и Србије и Црне Горе постаје све промишљенија, организованија и усмеренија.

Многобројне су личности које се помињу у документима овог Зборника и чија се делатност може пратити: од Караборџа и Петра I, кнежева Милоша и Михаила, преко Вука Караџића, Илије Гарашанина, владике Петра II и кнеза Данила, Спиридона Гоп-

чевића и Милорада Медаковића, до Јована Ристића и краља Милана, краља Александра и кнеза Николе; од чувених министара и политичара који су стварали политику Србије и Црне Горе, угледних иностраних дипломата и чувених културних радника до сиротиње која моли за помоћ и грешника који због стварног или нестварног злодела беже из једне државе у другу.

Имајући у виду све ове поменуте области и личности које документи дотичу и оне непоменуте које ће пажљиви истраживач и заинтересовани читалац утврдити прегледајући овај Зборник може се закључити да он спада у групу незаобилазних збирки за изучавање историје наших, балканских, простора.

Свих 1295 објављених докумената су из цетињских архива. Уз документа су написана регеста. У Зборник су уврштени како они документи који до сада нису објављивани тако и они који су објављени у разним часописима и збиркама. За сваки докуменат је означено где се оригинал налази, односно, где је докуменат, ако је раније објављен, штампан.

Опширан и подробен регистар личних имена (стр. 1039—1057) и регистар географских назива (1059—1065) знатно олакшавају посао истраживачу и повећавају вредност Зборника.

Љубодраг П. Ристић

СРПСКО-МАБАРСКИ ОДНОСИ И САРАДЊА 1848—1867.

Српска академија наука и уметности, Научни скупови књ. XXXIV Одељење језика и књижевности књ. 5, Београд 1987, 220.

Настављајући ранију плодну сарадњу, српски и мабарски историчари су се састали у Београду маја 1981. године да би расправљали о теми *Српско-мабарски односи и сарадња 1848—1867*. Књига која је пред нама представља зборник реферата поднетих на

овом научном скупу. *Зборник* обухвата „неоапсолутистичко раздобље“ ... „од слома револуције 1849. до успостављања дуалистичког система 1867. године“.

Први рад у *Зборнику*, „Гарашанин, Чарториски и Мабари 1848—1849. године“ (стр. 1—56)

чији је аутор Милорад Екмечић, представља праву малу студију. Пољски покрет је, у догађајима 1848—49, нашао још једну прилику за покушај да политичке токове у Европи окрене против Русије. Прилагођавајући се ситуацији Чарториски је, још почетком 1848. године, створио доктрину да је основни задатак пољског покрета „очување Отоманског царства и нужност споразума између Мађара и Словена, који је неопходан да би се ослободили доминације Аустрије“. Замисао Чарториског је јасна: спречити Аустрију и Русију да се споразумеју и да се ова друга кроз евентуалне споразуме докопа мореуза и Цариграда. Зато Чарториски шаље своје емисаре да на терену раде на остварењу овог плана. Смењују се: Фрањо Зах, Леноар и Луј Бистроновски. Пратећи развој пољске политике М. Екмечић је утврдио да се она због немогућности формирања италијанско-мађарско-јужнословенско-турске сарадње окреће плановима о аустро-словенској сарадњи.

На усмеравање пољске политике су, сигурно, утицали француски дипломати са којима су се водећи пољски политичари консултовали. Француска је била за измену стања у Подунављу уколико се та измена састоји у побољшању стања јужнословенских народа и мађарског народа а да при томе ослабљена аустријска федерација дође под француски надзор. Француска није била ни за радикално решење питања Јужних Словена у Турској. Требало се задовољити „релативно малим уступцима у организовању администрације, цркве и социјалних односа на селу“. Екмечић је јасно показао да „од почетка револуције нова Француска сматра да Турска и Аустрија морају представљати брану против Русије на Балкану“.

Свакако један од најмудријих српских политичара и дипломата, Илија Гарашанин је, у овом релативно кратком и бурном периоду, имао водећу реч у Србији. Вођен реалним гледањем на ме-

ђународну ситуацију он је изневерио своју „сопствену филозофију — да Турци нису никад пристали на нешто што им није отето“ те је српска влада подржавала француску политику очувања Турске. То је било у супротности са јавним мњењем у Србији које је било антитурски и антимађарски расположено.

Веома интересантан део Екмечићевог рада је разматрање нацрта и пројеката о формирању нове аутономне државе у оквиру Турског Царства или вазалног српског вицекраљевства и о реформама у Турској. Без обзира да ли потичу из главе Бистроновског, или из Гарашанинових размишљања или, пак, из концепата које Константин Николајевић пише „само за себе“ у самоћи, без обзира да ли су предати Порти или не, ови планови показују да се озбиљно размишљало о припајању Војводине, Босне, Бугарске и Хрватске Србији. Околности су, касније, показале да су то били нереални планови. Питање ових планова М. Екмечић је оставио отвореним због неоствареног увида у турске и британске архиве.

Важно место у плановима пољске емиграције, па самим тим и у Екмечићевом раду, заузимају Мађари. Чак и да су емисари који су једва стизали до другоразредних мађарских политичара и војсковођа били умешнији ситуација се, вероватно, не би битније променила. Мађарски политичари ни после аустријског отвореног окретања против револуције нису схватили да Србима треба, поред националне равноправности, понудити и одговарајућу територију. Гарашанин је одбијао да преговара са људима који нису били званични представници Пеште и „бјежао од малих вармебских нагадби“. Његови поступци су резултат реалног увида у ситуацију да се не може постићи споразум стратешке природе. „Неуспех помирења Јужних Словена са Мађарима уз пољско посредовање имао је далекосежне негативне последице“. У свом раду симболичног наслова „У сенци двоглавог орла“

(57—94)) Берџ Шпира је дао слику унутрашњих превирања и међусобних односа националних покрета у Аустрији 1848—49. године. Док је био у опасности бечки двор је давао обећања народностима Угарске. Октороисани устав је само наизглед задовољавао захтеве народности. Шпира је показао да су конкретни потези Беча разочарали народности. Федералистички предлози мабарских радикала нису могли да превагну над јачим либералистичким ставовима. Ни мабарско-румунски споразум ни одлука мабарског Сабора о народностима нису били резултат промене мабарске политике у правцу задовољавања захтева народности већ плитки захвати дневне политике. Зато су пропале малобројне идеје представника народности (Б. Стратимировића нпр.) да се помогне мабарска револуција. То је олакшало посао контрареволуцији која није хтела да удовољи народносним захтевима а журила се да спречи евентуално ширење сељачких покрета. „Биланс борби“ је, по Б. Шпири, поред угушења револуције и ослобађања кметства, „национализам који је постао масовна“ и „свакодневна појава“. Тражећи далекосежније последице ових кретања Б. Шпира указује на мабарско споразумевање са Хабзбурзима и на то да је „у редовима народносних покрета“... „преовладало мишљење да равноправност народности може да се постигне искључиво распадом светостефанске Угарске на мале националне државе“. Напомене на крају рада (90—94) које нису уобичајеним начином везане за поједине делове текста представљају малу коментарисану библиографију за проблем којим се Б. Шпира бави у овом раду.

Василије Крестић је у свом чланку „Политика Срба из Угарске према Мабарима од 1849. до 1867. године“ (95—105) приказао развој ове политике од завршетка револуције у којој су Срби и Мабари били на супротним барикадама до успостављања дуализма 1867. год. Крестић је корене те политике утврдио у

царском патенту о оснивању Војводства Србије и Тамишког Баната од 18. новембра 1849. г. којим нису били задовољни ни Срби ни Мабари. Спремност за помирење и зближење је први јавно изразио Данило Медаковић чланком у часопису „Семница“ 1857. год. а у програм претворио Светозар Милетић чувеним чланком „На Туџиндан 1860“. В. Крестић прати развојне путеве све три струје у политици Срба у Угарској према Мабарима све до проглашења дуализма 1867. када конзервативно-клерикални кругови преко ноћи напуштају Беч и окрећу се Будимпешти и када С. Милетић и његове присталице схватају да „није преостало друго него да против званичне политике Беча и Будимпеште поведу оштру и бескомпромисну опозициону борбу“.

Водећи мабарски политичари су из догађаја 1848—49. године извукли поуку да се не могу супротстављати и Хабзбурзима и немабарским народима у Угарској те централно место у њиховој политици заузима „проблем заједништва са немабарским народима“. Различита мишљења о томе како сарађивати са тим народима је обрало Ласло Катуш у чланку „Водећи слој мабарских политичара о јужнословенском питању између 1849. и 1867. године“ (107—129). Објективне међународне околности и стање у Хабзбуршкој монархији али и неспремност мабарских политичара да удовоље захтевима јужнословенских народа су онемогућили чак и плодоносније преговоре. У основи неспоразума је, како сматра Л. Катуш, судар два типа национализма: теоретско-политичког (мабарског) и етнолингвистичког (јужнословенског). Л. Катуш завршава свој рад покушајем да одговори на питање да ли је национално питање била непрестива препрека између супротних страна.

Габор Бона је, својим чланком „Покушаји јужнословенско-мабарске војне сарађе 1849—1867. године“ (131—138), дао

кратак преглед могућности јужнословенско-мађарске сарадње које, пре свега, диктиране међународним околностима и плановима великих сила, нису довеле, ни до конкретнијих и реалнијих споразума.

Пошто истраживање историје поседовних односа у Мађарској представља изузетно тежак и обиман посао Пал Шандор је, у свом раду „О историјском значају регулisaња поседовних односа у Мађарској после 1849. године“ (139—155), дао преглед регулisaња поседовних односа од 1848. до 1865. године. Утврдивши да је укидање кметства у узрочно-последичној вези са регулisaњем поседовних односа аутор је, на основу три пописа (1852, 1859. и 1865), показао да је трајање тог процеса у различитим областима веома различито. Посебан значај има шести део рада („О друштвеноисторијском вредновању парничних докумената регулisaња поседовних односа“) у коме П. Шандор, најпре, описује фазе парничног поступка којим се утврђују поседовни односи а затим разматра методологију којом би се овај процес најобјективније проучио и објаснио.

Књижевност, позориште и музика су три области у којима је Божидар Ковачек истраживао утицаје мађарске културе код Срба („Мађарска култура код Срба, 1849—1867“, стр. 157—171). Искуство бурних 1848. и 1849. је поучило оба народа да им је пут у сарадњи. Упливе мађарске културе Б. Ковачек је утврдио у уређивачкој политици „Летописа Матице српске“ и „Седмице“ — недељног додатка „Српског дневника“, и у порасту па,

затим, паду броја преводених дела и преводилаца, приказа и критика дела мађарских аутора. Разлог угледања Српског народног позоришта у Новом Саду на будимпештанско није био у политичким већ у личним везама. У области музике Б. Ковачек се, због неистражености међусобних утицаја, задржава само на неколиким констатацијама.

Српско-мађарско зближавање у књижевности је имало два правца. Мађарска књижевна мисао је тумачила српско народно песништво и наазила у њему инспирације. С друге стране, српска књижевност узима од мађарске нове литерарне врсте које је ова раније узела од француске књижевности. Ово би био, у најкраћем, резултат богатог рада Иштвана Фрида „Српско-мађарске културне везе (1849—1867)“, (стр. 173—187). Аутор не тврди да српско-мађарски конфликти нису постојали и међу књижевницима већ да су потиснути реалним схватањем савремености и искреном жељом за зближавањем.

У свом кратком раду „Мађарска и српска уметност средином XIX века“ (189—193) Миодраг Јовановић прати истоветне стилске карактеристике код пет мађарских (Михаљ Зичи, Мор Тан, Внктор Мадараш, Карољ Лоц и Берталан Секељ) и три српска сликара (Новак Радонић, Стева Тодоровић и Бура Јакшић) као и стилска прожимања угарске и војвођанске архитектуре.

Посебну вредност *Зборника* представљају дискусије Славка Гавриловића (195—200), Берба Шпире (200—205) и Николе Петровића (205—209).

Љубодраг П. Ристић